

Бюджет розвитку мегаполіса як ресурс забезпечення його сталого інноваційного розвитку

Розглянуто показники досягнення сталого інноваційного розвитку мегаполіса. Проаналізовано бюджет розвитку з позиції спрямування його на реалізацію сталого інноваційного розвитку мегаполіса.

Ключові слова: мегаполіс, сталий розвиток, бюджет розвитку, сталий інноваційний розвиток, індекс розвитку людського потенціалу.

Мужилко О.О. Бюджет развития мегаполиса как ресурс обеспечения его устойчивого инновационного развития

Рассмотрены показатели достижения устойчивого инновационного развития мегаполиса. Проанализирован бюджет развития с позиции направления его на реализацию устойчивого инновационного развития мегаполиса.

Ключевые слова: мегаполис, устойчивое развитие, бюджет развития, устойчивое инновационное развитие, индекс развития человеческого потенциала.

Muzhylo O.O. Budget of development of megapolis as resource of providing of his steady innovative development

The indexes of achievement of steady innovative development of megapolis are considered. The budget of development is analysed from position of direction of him to realization of steady innovative development of megapolis.

Key words: megapolis, steady development, budget of development, steady innovative development, index of development of human potential.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Розв'язання багатопланових проблем життєдіяльності мегаполіса пов'язано з реалізацією стратегії його розвитку, яка за умов врахування усіх особливих властивостей мегаполіса має бути розробленою в контексті стратегії розвитку держави.

Виходячи з програмних документів Президента і уряду України [1-3], стратегія розвитку мегаполіса має базуватися на утвердженні моделі інноваційно-інвестиційного розвитку і принципах сталого розвитку, що цілком природно об'єднати в парадигму сталого інноваційного розвитку.

Реалізація сталого інноваційного розвитку мегаполіса пов'язана із залученням відповідних інституціональних, інформаційних, інвестиційних, кадрових організаційних ресурсів. Визначальне місце також посідають фінансові ресурси. Сталий розвиток мегаполіса має забезпечуватися державними бюджетними ресурсами за рахунок коштів, акумульованих у бюджеті розвитку мегаполіса. У статті проаналізовано бюджет розвитку з позиції його спрямування за цільовим призначенням інвестиційних та фінансових ресурсів для реалізації стратегії сталого інноваційного розвитку мегаполіса.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання вдосконалення бюджетної політики економічного зростання, спрямування її на реалізацію загальнодержавних пріоритетів розглядаються в дослідженнях українських учених В.Гейця, І.Запатріної, І.Луніної, К.Павлюк, В.Федосова та ін. [4; 5]. Джерела формування та напрями спрямування видатків бюджету розвитку (на місцевому рівні) визначені Бюджетним кодексом України [6]. Разом з тим питання спрямування фінансових ресурсів, акумульованих у бюджеті розвитку для реалізації стратегії сталого інноваційного розвитку міста, регіону не досліджувалося.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мегаполіс як місто з багатомільйонним населенням, величезна міська агломерація з високою концентрацією культурного, наукового, освітнього потенціалу країни, фінансових капіталів, а також з різномірною демографічною та соціально-професійною структурою населення відіграє визначальну політичну та економічну роль в житті країни. Водночас мегаполіс є складною соціально-економічною системою, обтяженою багатьма проблемами в контексті організації життєдіяльності, управління та розвитку.

В основу стратегії розвитку мегаполіса має бути покладено парадигму сталого інноваційного розвитку, яка в контексті її визначення, наведеного в [7], розкривається як досягнуте стійке і довгострокове соціально орієнтоване економічне зростання на інноваційних засадах за умов

забезпечення збалансованого розвитку людського потенціалу, економіки, а також збереження та відновлення екологічної рівноваги довкілля мегаполісу.

Таким чином, змістом стратегії сталого інноваційного розвитку мегаполіса стає досягнення в перспективі людського, соціально-економічного, екологічного збалансованого розвитку, спрямованого на забезпечення примноження економічного потенціалу, формування повноцінного життєвого середовища для сучасного та майбутніх поколінь на основі раціонального використання ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інтелектуальних), технологічного переоснащення та реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної, екологічної інфраструктур, поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення, збереження і збагачення біологічного різноманіття та культурної спадщини, залучення громади до практики прийняття управлінських рішень міста.

Показники досягнення сталого інноваційного розвитку мегаполіса. Вимірювання стану досягнення сталого інноваційного розвитку регіону, міста можна здійснити через низку показників, серед яких найбільш інформативними є індекс розвитку людського потенціалу, інноваційна активність підприємств, показники впливу життєдіяльності мегаполіса на довкілля.

Індекс розвитку людського потенціалу - комплексний показник, який враховує не тільки економічний стан держави, а й рівень досягнень країни за трьома найважливішими напрямками людського розвитку: 1) забезпечення гідного рівня життя людини, що пов'язано з економічним станом держави і вимірюється показником ВВП, визначеного з урахуванням паритету купівельної спроможності долара США до національної валюти (ПКС) на душу населення, а також зайнятості населення; 2) досягнення тривалого та здорового життя, що вимірюється показником очікуваної при народженні дитини тривалістю життя, смертністю при народженні дитини, забезпеченістю чистою питною водою, що певною мірою визначається видатками держави на охорону суспільного здоров'я; 3) здобуті знання, що вимірюється рівнем грамотності дорослого населення, кількістю населення, що навчаються у закладах освіти, охоплення населення вищою освітою, що визначається видатками держави на освіту [8].

В Україні Державним комітетом статистики України (нині Державна служба статистики України) разом із Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України було розроблено методичку, адаптовану до національних умов, передусім до національної статистичної бази, згідно з якою в практику роботи органів державної статистики запроваджені щорічні розрахунки інтегральних показників, починаючи з даних за 1999 р. Використання запропонованої методички забезпечує обґрунтованість порівнянь соціально-економічного розвитку окремих регіонів країни, наукове забезпечення систематичних розрахунків індексів людського розвитку регіонів України, визначення кожного регіону на універсальній шкалі, яка дає змогу виконувати методологічно коректні зіставлення як за інтегральним індексом, так і за кожним з дев'яти індексів окремих аспектів людського розвитку; додаткові відомості дає аналіз окремих базових показників. Кожному з аспектів людського розвитку відповідає окремий блок показників, що формують систему індикаторів людського розвитку регіонів [10].

Розрахунки індексу людського розвитку дають змогу побудувати єдину шкалу, на якій у ранжованому порядку розміщуються всі регіони України. Конкретне значення інтегрального індексу (або індексів, що характеризують окремі аспекти людського розвитку) не мають економічної інтерпретації - важливим є лише місце, яке належить кожному конкретному регіону на єдиній для України шкалі.

Найбільший вплив на визначення місця регіону на єдиній шкалі індексів людського розвитку справляють рівень освіти, умови проживання та матеріальний добробут населення. Найменш помітним є вплив розвитку ринку праці. Ймовірно, це пояснюється тим, що опосередковано ситуація на ринку праці визначає місце регіону на шкалі індексів людського розвитку через матеріальний добробут і меншою мірою - через умови проживання.

В Україні, за даними 1999-2009 рр., за індексом людського розвитку 1-ше місце з великим відривом (0,697) посідало місто Київ.

Показники впливу життєдіяльності мегаполіса на довкілля. До чинників екологічної ситуації регіону міста можна віднести:

- кількість промислових токсичних відходів у сховищах, тонн в розрахунку на 1 км²;

- викиди сірки, кг сірчаного ангідриду в розрахунку на 1 км²;
- викиди азоту, кг окислів азоту в перерахунку на NO₂ на 1 км²;
- викиди шкідливих речовин від пересувних джерел забруднення, кг/км²;
- кількість важких металів у стічних водах, кг/км²;
- питома вага скинутої неочищеної води в загальному її обсязі, %.

За даними 2009 р. м. Київ займає лише 26-те місце за екологічною ситуацією серед інших регіонів України (викиди азоту (9850,0 кг на 1 км² проти 14,6 кг у Херсонській області), викиди сірки (28853,5 кг проти 17,6 кг у Закарпатській області), викиди шкідливих речовин від пересувних джерел забруднення (226,6 кг на 1 км² проти 16,2 кг у м. Севастополі)). До основних джерел екологічного забруднення м. Києва можна віднести автомобільний транспорт (82%) і теплоелектростанції (<14%).

Показники соціального становища. Серед показників соціального становища регіону міста можна виділити такі:

- коефіцієнт злочинності;
- питома вага тяжких злочинів у загальній кількості, %;
- кількість померлих від навмисного самоушкодження у розрахунку на 100 тис. населення;
- кількість хворих з уперше встановленим діагнозом активного туберкульозу у розрахунку на 100 тис. населення;
- кількість хворих на розлади психіки та поведінки внаслідок уживання алкоголю (алкоголізм і алкогольні психози), що взяті на облік з метою лікування і реабілітації, у розрахунку на 100 тис. населення;
- кількість хворих на розлади психіки та поведінки внаслідок уживання наркотичних та інших (крім алкоголю) психоактивних речовин (наркоманії і токсикоманії), що взяті на облік з метою лікування і реабілітації, у розрахунку на 100 тис. населення;
- питома вага безробітних у міській місцевості, які не мають роботи більше 1 року, %;
- співвідношення розлучень та шлюбів, разів;
- питома вага народжених поза шлюбом, %;
- кількість ДТП у розрахунку на 100 км доріг;
- заборгованість по виплаті заробітної плати, грн у розрахунку на одного працівника.

За індексом соціального середовища у 2009 р. Київ вийшов на 13-те місце в рейтингу. Причинами відставання міста є велика кількість ДТП (147,7 на 100 км доріг), коефіцієнт злочинності (1279 випадків на 100 тис. осіб) та заборгованість по виплаті заробітної плати (3444 грн у розрахунку на одного працівника).

Інноваційна активність підприємств м. Києва у 2010 р. мала таку картину.

Наукова інноваційна інфраструктура на 2010 р. включала 333 організації, які виконували наукові та науково-технічні роботи, що становить 25,5% від усіх в Україні. За період 2000-2010 рр. їх кількість зменшилась на 42 одиниці.

Кількість фахівців, які виконували науково-технічні роботи, зменшилась у наукових організаціях м. Києва за 2000-2010 рр. у 0,8 раза та становить 45,4 тис. осіб.

Чисельність фахівців, що виконували науково-технічні роботи зі ступенем доктора наук, зросла за 2000-2010 рр. майже в 1,1 раза і дорівнює 2,8 тис. осіб, і, навпаки, зменшився показник фахівців зі ступенем кандидата наук до 8,9 тис. осіб.

За період 2000-2010 рр. фінансування наукових та науково-технічних робіт, що виконувалось науковими організаціями, розташованими у місті Києві, зросло в 5,2 раза, досягнувши у 2010 р. 3 753,7 млн грн. Це кошти, які надійшли за рахунок: держбюджету - 2 010,5 млн грн (2000 р. - 297,6 млн грн); від замовників - підприємств, організацій України - 599,7 млн грн (2000 р. - 206,8 млн грн); від іноземних держав - 935,6 млн грн (2000 р. - 118,7 млн грн).

Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій міста Києва, в 2010 р. збільшився у 5,5 раза порівняно з 2000 р., досягнувши 4 163 млн грн, у тому числі: обсяг фундаментальних досліджень - 1 276 млн грн, прикладних досліджень - 783,4 млн грн, науково-технічних розробок - 1 518,8 млн грн; науково-технічних послуг - 585,5 млн грн.

Внутрішні поточні витрати на наукові та науково-технічні роботи, виконані власними силами наукових організацій міста Києва за 2000-2010 рр. підвищилися у 5,9 раза, досягнувши в 2010 р. 3 687 млн грн, з них: на виконання фундаментальних досліджень - 1 257 млн грн,

внутрішні поточні витрати на прикладні дослідження 773 млн грн, на науково-технічні розробки - 1 198 млн грн, на науково-технічні послуги - 458 млн грн.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок: хоча м. Київ і має найкращі показники в Україні, але порівняно з іншими країнами світу він поступається мегаполісам розвинених країн світу.

Разом з тим у Києві сконцентрований потужний кадровий, науковий, освітній потенціал та високотехнологічні виробництва, що разом формують основу для сталого розвитку мегаполіса на інноваційних засадах.

Важливою передумовою реалізації стратегії сталого інноваційного розвитку мегаполіса, як і будь-якого міста, є забезпечення її реалізації відповідними інвестиційними та фінансовими ресурсами. У цьому контексті визначальну роль джерела цих ресурсів має відігравати бюджет розвитку мегаполіса.

Узагалі бюджет розвитку розкривається як частина бюджету органів державної влади або місцевого самоврядування будь-якого рівня, в якому передбачаються асигнування на інноваційну й інвестиційну діяльність, що пов'язана з капітальними вкладеннями як у виробничу, так і в невиробничу сферу, витрати на відновлення навколишнього середовища та інші видатки, що спрямовані на соціально-економічний розвиток країни або її окремої території. Витратна частина бюджету розвитку може містити асигнування-дотації, трансферти й субвенції бюджету нижчестоящего територіального рівня, а також дотації й субвенції підприємствам та іншим юридичним особам.

Відповідно до Бюджетного кодексу України бюджет розвитку місцевих бюджетів є складовою частиною спеціального фонду місцевих бюджетів [11]. Надходження та видатки бюджету розвитку проілюстровані на рисунку.

Згідно з Бюджетним кодексом України капітальні видатки бюджету розвитку спрямовуються на соціально-економічний розвиток регіонів; виконання інвестиційних програм (проектів); будівництво, капітальний ремонт та реконструкцію об'єктів соціально-культурної сфери і житлово-комунального господарства; будівництво газопроводів і газифікацію населених пунктів; будівництво і придбання житла окремим категоріям громадян відповідно до законодавства; збереження та розвиток історико-культурних місць України та заповідників; будівництво та розвиток мережі метрополітенів; придбання вагонів для комунального електротранспорту; розвиток дорожнього господарства; придбання шкільних автобусів та автомобілів швидкої медичної допомоги; комп'ютеризацію та інформатизацію загальноосвітніх навчальних закладів; інші заходи, пов'язані з розширенням відтворенням.

Спрямування видатків бюджету розвитку за певними напрямками мають соціально орієнтовний характер, які можна охарактеризувати як інвестиції в людський капітал. Водночас аналіз ресурсів, закладених у бюджет розвитку, та їх спрямування свідчить про обмежені можливості бюджету розвитку для забезпечення розширеного якісного відтворення на інноваційних засадах економіки мегаполіса, що має стати передумовою його сталого інноваційного розвитку.

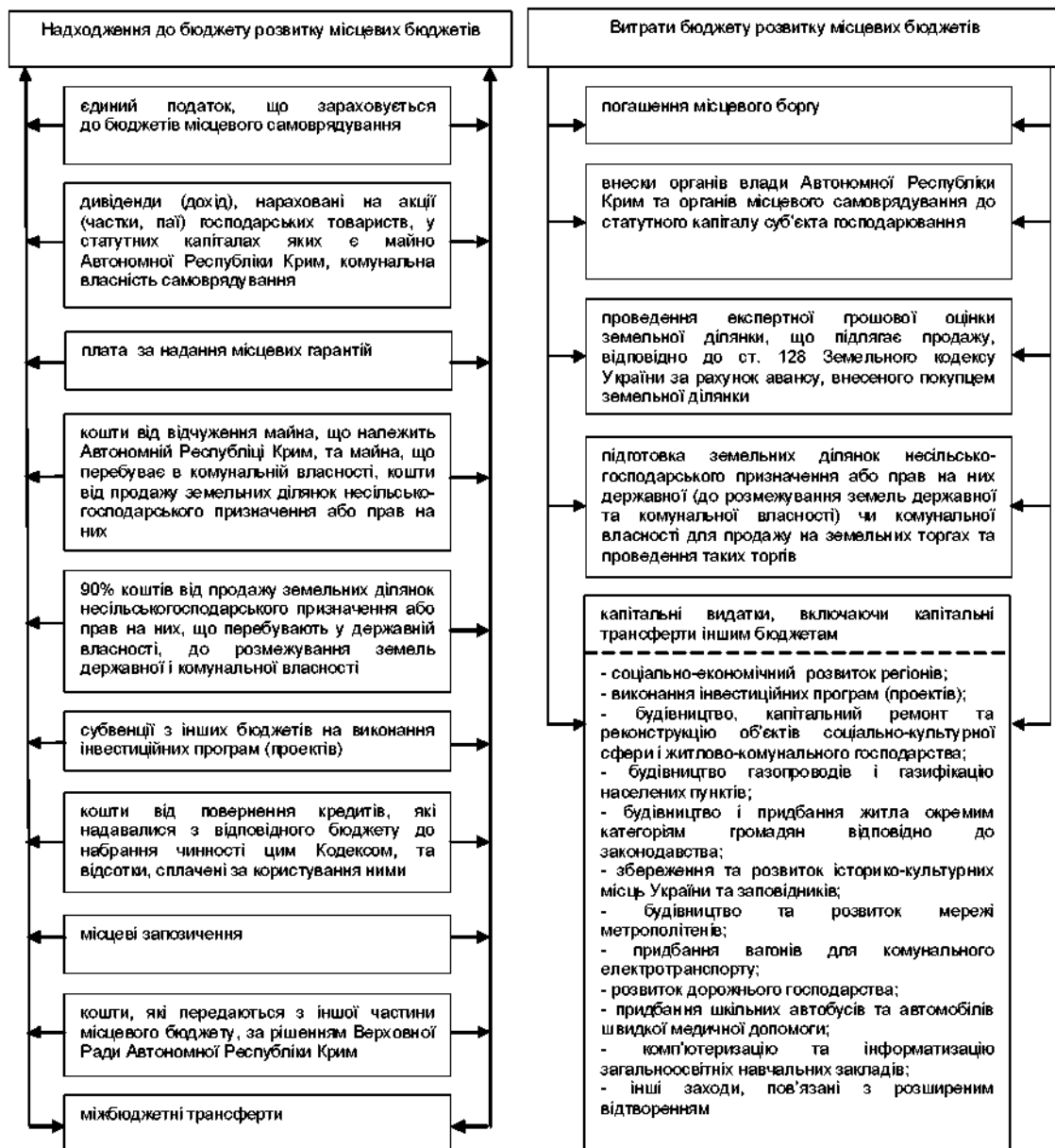
З позицій ресурсного забезпечення сталого інноваційного розвитку, а також реалізації розширеного відтворення регіону, зокрема мегаполіса (що у видатках бюджету розвитку унормовано як "видатки на інші заходи, пов'язані з розширенням відтворенням"), джерела надходжень та напрями витрат мають бути доповнені.

Ці доповнення джерел формування та напрямів витрат мають забезпечити фінансовими ресурсами вихід мегаполіса на траєкторію сталого інноваційного розвитку шляхом реалізації якісного розширеного відтворення інноваційного типу.

У цьому контексті пропонується надходження до бюджету розвитку доповнити за рахунок:

- відрахувань до місцевого бюджету від реалізації продукції інноваційних проектів, для виконання яких свого часу забезпечувався правовий режим пільгового оподаткування (маються на увазі інноваційні проекти технологічних та наукових парків та інших інноваційних структур, наприклад у Києві діють 6 технологічних парків і 1 науковий парк);

- трансферів Державного бюджету, що надаються для виконання національних проектів у мегаполісі, які визначаємо як проекти за пріоритетними напрямками соціально-економічного та культурного розвитку, що має стратегічно важливе значення для забезпечення технологічного оновлення та розвитку мегаполіса, розв'язання його соціальних проблем, впливає на покращення якості життя громадян, а також внесені до переліку проектів із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку України;

Структура надходжень та видатків бюджету розвитку місцевих бюджетів

- місцевих запозичень для кредитування пріоритетних інноваційних програм, що мають забезпечити сталий розвиток мегаполіса на інноваційних засадах;
- екологічних штрафів, зборів від джерел техногенного навантаження на довкілля Києва. Напрями видатків бюджету розвитку мегаполіса мають бути доповнені такими:
  - на державну підтримку інноваційних процесів за розробленими цільовими науково-технічними та інноваційними програмами інноваційного розвитку Києва;
  - на підтримку національних проектів;
  - на розвиток складових інноваційної інфраструктури мегаполіса, що мають стати точками економічного, інноваційного розвитку (технологічні і наукові парки, інноваційні бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій);
  - на інноваційну реконструкцію промислових підприємств з метою їх технічного переоснащення на передовій технологічній базі шляхом надання позики за рахунок ресурсів бюджету розвитку;
  - на реалізацію проектів розвитку інфраструктури.

Запровадження програмно-цільового підходу для ресурсного забезпечення сталого інноваційного розвитку і відповідного формування надходжень та видатків ресурсів логічно приводить до пропозиції виокремлення у складі "бюджету розвитку" "бюджету сталого інноваційно-

го розвитку" як бюджетної ресурсної бази забезпечення сталого інноваційного розвитку і розширеного відтворення інноваційного типу.

Планування і оприлюднення обсягу "бюджету сталого розвитку", спрямування його видатків за проектно-орієнтовними та програмно-цільовими підходами має сприяти залученню додаткових інвестиційних та фінансових ресурсів у рамках державно-приватного партнерства у сфері інноваційної діяльності, і, зрештою, до прискорення виходу мегаполіса на траєкторію сталого розвитку на інноваційних засадах.

Висновки. Проаналізувавши місцеві бюджети, зокрема бюджет розвитку мегаполіса м. Києва з позиції ресурсного забезпечення сталого інноваційного розвитку, можна стверджувати, що бюджет розвитку - це не просто балансові розрахунки доходів і витрат, які мобілізуються і витрачаються на відповідній території, але й інвестиційний ресурс забезпечення розширеного якісного відтворення на інноваційних засадах економіки мегаполіса за умови доповнення джерел надходжень та напрямів витрат бюджету розвитку. Актуальним є також виокремлення у складі "бюджету розвитку" "бюджету сталого інноваційного розвитку" як бюджетної ресурсної бази забезпечення сталого інноваційного розвитку і розширеного відтворення інноваційного типу, що потребує певного реформування системи управління державними фінансами та відповідного удосконалення методологічної і нормативно-правової бази, що регулює організацію бюджетного процесу в Україні.

Подальші наукові розвідки пов'язуємо з аналізом надходжень і спрямування видатків бюджету розвитку мегаполіса на прикладі бюджету м. Києва.

Список використаних джерел

1. Щорічне послання Президента України В. Ф. Януковича до Верховної Ради України "Модернізація України - наш стратегічний вибір". - К., 2011. - 416 с. - Режим доступу : www.president.gov.ua
2. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава". - Режим доступу : www.president.gov.ua
3. Цілі розвитку Тисячоліття. Україна - 2010 : нац. доп. / М-во економіки України. - К. : [б. в.], 2010. - 108 с.
4. *Запатріна І. В.* Бюджет розвитку у контексті забезпечення економічного зростання в Україні / І. В. Запатріна // Економіка і прогнозування. - 2007. - № 3. - С. 43-55.
5. *Павлюк К. В.* Концептуальні підходи до формування доходів бюджету розвитку / К. В. Павлюк // Наукові праці НДФІ : наук. зб. - Б. м. : [б. в.], 2005. - Вип. 3 (32). - С. 3-47.
6. *Гусев В. О.* Парадигма сталого інноваційного розвитку України / В. О. Гусев, О. О. Мужилко // Економіка & Держава. - 2011. - № 9. - С. 115-118.
7. *Гусев В. О.* Сталий розвиток / В. О. Гусев, О. О. Мужилко // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. При Президентові України ; наук.-ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. - К. : НАДУ, 2011. - Т. 1: Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князев (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. - С. 599-601.
8. Регіональний людський розвиток : стат. бюл. / Держ. ком. статистики України. - К. : [б. в.], 2010. - 43 с.
9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні / Держ. ком. статистики України. - К. : [б. в.], 2011. - 280 с.
10. Доклад о развитии человека 2007/2008 : пер. с англ. - М. : Весь Мир, 2010. - 400 с.
11. Бюджетний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 4 жовт. 2011 р. : (ОФЦ. ТЕКСТ). - К. : Паливода А. В., 2011. - 148 с. - (Кодекси України).
12. Бюджет міста Києва, 2011. - К. : [б. в.], 2011. - 390 с.
13. *Гусев В. О.* Державна інноваційна політика: методологія формування і впровадження : монографія / В. О. Гусев. - Донецьк : [б. в.], 2011. - 624 с.